

Gündelik Yaşam ve Toplumsal Hayat Perspektifinden Bir Mikro Tarih Denemesi: Şinasi'nin Kaleminden XIX. Yüzyılda İstanbul Sokaklarına Bakış

Hafize ŞAHİN* - S. Dilek YALÇIN ÇELİK**

ÖZ

Şinasi, yeni aydın tipinin bir örneğidir ve *Tasvir-i Efkâr*'da yazdığı makalelerde 19. yüzyılda İstanbul'da yaşanan değişimi ayrıntılı olarak ele alır. İstanbul'un sokaklarında gördüklerinden şehrin mimarisinde kullanılan ahşap malzemeye dair pek çok konuyu yazılarında işleyen Şinasi, Avrupa'da gördüğü gibi bir şehir görüntüsü arzular ve çağın gerektirdiği gibi bir gündelik yaşamı tasavvur eder. 19. yüzyıl İstanbul sokaklarına bakan ve gördüklerine ilişkin değerlendirmeler yapan Şinasi, sokakların aydınlatılması ve genişletilmesi, muhtaçlara yardım, dilenciler, sokak köpekleri gibi şehri bütünleyen unsurların üzerinde ayrıntılı bir biçimde durur. Asya ve Avrupa'yı birleştiren ve dünya şehirlerinden biri olan İstanbul'un sokaklarının aydınlatılması ve temizlenmesi hakkında öneriler sunmaya çalışır; ancak Tanzimat'ın düalist yapısının bir yansıması olarak önerileri genelde var olanı gözden geçirmekle sınırlı kalır. Şinasi'nin makalelerinden hareketle 19. yüzyıl toplumsal hayatına İstanbul sokaklarından bakmaya çalışacağımız bu yazıda, dönemin bakış açısını, şehir yaşamındaki kaçınılmaz değişimi ve Batılı olmak isteyen ancak bağlı olduğu değerlere de sırtını dönemeyen bir aydının sıkışıp kaldığı çıkmazı göstermek istiyoruz. Bu yazı sayesinde teoride tasavvur edilenlerin pratiğe dökülebilmesinin ne kadar zor olduğunu bir kez daha anladığımızı tekrar etmek isteriz.

Anahtar Kelimeler: Şinasi, 19. yüzyıl İstanbulu, gündelik ve toplumsal hayat, sokaklar, aydınlatma, dilenci, köpek.

* Hacettepe Üniversitesi Dil Öğretimi Uygulama ve Araştırma Merkezi (HÜDİL), Türk Dili Okutmanı, e-posta: hafize@hacettepe.edu.tr

** Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi, e-posta: sdilek@hacettepe.edu.tr

ABSTRACT

A Micro History Essay from the Perspective
of Daily and Social Lives: A Glance at the 19th Century
Istanbul Streets from Şinasi's Pen

Şinasi is a model of the new intellectuals, and he wrote in his articles, published in *Tasvir-i Effkâr*, the 19th century changes in Istanbul. Having written about from what he saw in the streets to the wooden materials used in city's architecture, he reflects his imagination of a city on European model, and a daily life according to the requirements of the age. Taking a glance at the streets of İstanbul and making the assessments about what he has seen, he focuses on the lightening and widening of the streets, assistance to those in need, beggars, stray dogs in detail. He makes suggestions for street lightening and cleaning in İstanbul, one of the well-known world cities, situated between Asia and Europe; but his proposals reflect the Tanzimat dualism and his suggestions do not come to life, and remain as his observations. In this study, we attempt to take a look at the 19th century social life at the streets of İstanbul via Şinasi's articles. We believe, this would reflect the worldview of the era, the requirements of the age, the inevitable changes in the city. We also try to show the intellectual difficulty of Şinasi, who wanted to be Modernized on the one hand, but who could not leave aside his traditional values, on the other. We would like to express once more by this study that we understood well how difficult it is to put those theoretical into practice.

Key Words: Şinasi, 19th century Istanbul, daily and social life, streets, street lightening, beggar, dogs.

Giriş

XIX. yüzyıl pek çok açıdan değişimin yaşandığı bir dönemdir. Osmanlı İmparatorluğu, bu dönemde resmî kurumlarda olduğu gibi toplumsal hayatta, kültür ve eğitim... alanında da yüzünü Batı'ya dönmeye çalışmıştır. Kendini yenilemek için önce askerî alanda düzenlemeler yapmış, sonrasında amaca tam olarak ulaşamasa da resmî kurumlara, hukuk ve eğitim alanlarına, ekonomik değerlere, sosyal yaşama ilişkin birtakım düzenlemelere gitmiştir. Tüm bu düzenlemeler gerçekte Tanpınar'ın ifadesiyle "bir medeniyet dairesinden başka bir medeniyet dairesine" geçişten başka bir şey değildir. Çünkü Tanzimat insanı, bu değişim süreci içerisinde Tanzimat'ın ilânıyla birlikte Batılı ülkeler gibi yaşamak, oradaki Batılı yaşayışı algılamak istemiştir. Doğa bilimlerindeki yenilikleri yakalamaya çalışmış, siyaseti sorgulamış, geleneksel kültüründe bir farklılık yaratma çabası gütmüş, gündelik yaşam biçimini yeniden gözden geçirmiş, özetle insanın toplum içerisindeki bütün değerlerini yeniden farklı bir bakış açısıyla ele almıştır.

İslâm medeniyetinden Batı medeniyetine geçişte toplumsal yaşamı ilgilendiren her konuda Batılılaşmaya çalışılmış, çağdaşlaşmak için Batı'yı

taklit etmek gerektiğine inanılmıştır. Ancak XVIII. ve XIX. yüzyıllar boyunca toplum düzenine, yönetime ve hukuka yansıyan bir düalite/ikilik de hep var olmuştur (Ortaylı 2005: 167). İki çeşit mahkemenin, iki çeşit okulun ve iki çeşit memur sınıfının olması demek, iki zıt görüşün birbiriyle çatıştığı bir toplum sistemi anlamına gelmektedir (Ortaylı 2005: 182). Sonuç olarak toplumsal hayatın hemen her alanında tam bir sonucu ulaşılamamakta, dolayısıyla, belirlenmiş, sınırları konulmuş standart bir uygulamadan söz etmek mümkün olamamaktadır. Öyleyse, XIX. yüzyılda Osmanlının merkeziyetçi bir yapılanmaya gitmesi (Ortaylı 2006: 176) çağın koşulları gereğince kaçınılmazdır. Merkeziyetçi yapılanmanın temeli ise hukuk, eğitim, askerî yapılanma gibi devlet kurumlarında standartlaşmayı gerektirir. XIX. yüzyıl imparatorlukların çağının sona erdiği ve ulus-devlet anlayışının ortaya çıktığı bir dönemdir ve Osmanlı, bu yüzyılda kaçınılmaz olarak kurumsal yapılanmasını sadece gözden geçirmekle kalmamış, uygulamada da bu yeni dünya düzenine ayak uydurmaya çalışmıştır. 1858 yılında çıkarılan Arazi Kanunnamesi bu uygulamalar için bir örnek verilebilir.

Merkeziyetçi yapılanma Osmanlıda laikleşme sürecinin de başlangıcı (Ortaylı 2006: 176) olacak ve bu siyasî-sosyal yapılanmanın sonucunda ise Şinasi gibi laik-ulusçu (Ortaylı 2006: 256) bir aydın yetişecek ve kendisinden sonrakiler için örnek teşkil edebilecektir.

Batı'yı gören ve orayı anlamaya çalışan Osmanlı aydını, gezip gördükleri ülkelerdeki gibi bir yaşamı kendi ülkesinde her türlü alanda yeniden kurmaya çalışmıştır. Zaten gittikleri Batı ülkelerinde sanata, kültüre, şehir plânlamasına, bilim ve teknikteki ilerlemelere... ait edinilen ayrıntılı bilgiyi devlet adına gözlemleyerek aktarmışlardır (Kaplan, Enginün ve Emil 1974; Serçe 2007: 35). Şinasi de bir Osmanlı aydını olarak edebiyat alanında teoride ve pratikte yenileşmeye önderlik ettiği gibi sosyal yaşamı ilgilendiren günün konularını da gazetede yazılarında ele almıştır.

Bu dikkatin temelinde Şinasi'nin devlet memuru olarak Fransa'ya iktisat, fen gibi alanlarda öğrenim görmek amacıyla gitmiş olması, Fransızca-Arapça-Farsça gibi hem Doğu hem de Batı dillerini bilmesi, tercüme yapabilecek bir donanımı olması gibi özellikler aranmalıdır. Şinasi, Batılılaşma sürecinin, bizde edebiyat yoluyla gerçekleşmesine önderlik etmiş birisidir. Gerek yayımladığı gazetelere yazdığı makalelerle ve gerekse meydana getirdiği edebî türlerde, kişiliğinde topladığı yeni aydın tipinin hayata bakışını yansıtmıştır. Gazete, Tanzimat döneminde ortaya çıkarttığı yeni insan tipinin kendini gerçekleştirmesinin de bir aracı olmuştur.

Tercüman-ı Ahval ilk özel gazetedir ve bu gazeteyi Şinasi ile Ağâh Efendi 1860 yılında çıkarmaya başlar. Gazetede Şinasi'den başka Ahmet Vefik Paşa, Ziya Paşa, Refik Bey gibi isimler de yer aldılar. Gazete adından da anlaşıla-

çağı üzere halkı bilgilendirme esasına dayanır. Telgraf sisteminin gelişmiş olması, haberlerin daha çabuk yayılmasını sağladığı için kısa zamanda gazetenin yayını pazar günleri haftada bir kereden, salı, perşembe ve pazar olmak üzere üç kereye çıkarılmıştır. Bundan halkın kısa zamanda gazeteyi nasıl benimsemiş olduğu anlaşılmaktadır (Ebüzziya 1997: 191).

Şinasi *Tercüman-ı Ahval*'den bir süre sonra ayrılır, ancak *Tercüman-ı Ahval*, Türk toplumsal yaşamında Batılı anlamda gazeteciliğin başlangıcı olarak tarihteki yerini alır. *Tasvir-i Efkar*'ı 1862'de tek başına çıkarmaya başlar. Ziyad Ebüzziya, Şinasi'nin gazete çıkarmak için imtiyaz almasını belgelerle sunar ki bu aynı zamanda o dönemde gazetenin çıkış serüveni hakkında önemli bilgiler içermektedir:

"Bu belgelerle o devirde bir gazete çıkarmak için dilekçenin verilmesinden itibaren cevap alana kadar bu müracaat üzerinde geçen işlemler şunlardır: 1. Dilekçe Maarif Nezareti'ne veriliyor; 2. Maarif Nazırı bunu Meclis-i Maarif-i Umumiye'ye havale ediyor; 3. Meclis-i Maarif müzakereden sonra vardığı kararı, mazbata ile Maarif Nazırı'na bildiriyor; 4. Bu karar uygun ise, Maarif Nazırı bir yazı ile bunu Sadrazam'a takdim ediyor; 5. Sadrazam, fikrini almak üzere, bu tezkere ile eklerini 'Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye'ye havale ediyor; 6. Meclis-i Vâlâ müzakere ve kararın neticesini Sadrazam'a bildiriyor; 7. Bu karar uygun ise Sadrazam, Hünkâr'ın iradesini almak üzere, Baş Mabeyincilik makamına tezkere yazıyor ve yazısına da dilekçeyi, Maarif Nazırının yazısını, Meclis-i Maarif'in ve Meclis-i Vâlâ'nın mazbatasını ekliyor; 8. Baş Mabeyincilik, Sadaret tezkeresini, ekleriyle birlikte Hünkâr'a arz ederek müsbet veya menfi iradesini yani buyruğunu alıyor; 9. Bu irade Baş Mabeyincilik tarafından Sadaret'in arz tezkeresinin altına, derkenar denilen bir not ile yazarak, icabına göre hareket olunmak üzere, Sadrazam'a bütün evrakı ile birlikte iade ediyor; 10. Sadrazamlık bu evrakı arşivine kaldırıyor ve dilekçeyi yazanın neticeyi bildirir tezkereyi dilekçe sahibine veriyor. İstek red edilmişse yapılacak bir şey yoktur. Kabul olunmuşsa, bu son tezkere, 'gazete çıkarma imtiyazı' yani müsaadesidir." (Ebüzziya 1997: 201).

Bu tarihte henüz bir basın kanunu olmadığını hatırlatan Ziyad Ebüzziya, gazete çıkarmak için nasıl bir yol izleneceğinin belirli bir nizama bağlanmış olmamasını da açıklar ki verdiği bilgiler, Şinasi'nin gazete macerasını anlatması kadar Türk modernleşmesinin bir vasıtası olarak gazetenin Türk basın tarihine ilişkin bilgileri de içerir (Ebüzziya 1997: 200).

Şinasi'nin *Tasvir-i Efkar*'ı, Türk basınının ortaya çıkmasını sağlayan bir *mek-tep* olmuş ve Namık Kemal gibi Türk düşünce ve sosyal yaşamında önemli isimlerin yetişmesini sağlamıştır.

Şinasi'nin *Tercüman-ı Ahval* ve *Tasvir-i Efkar* gazetelerinde yayımlanan yazıları, Fevziye Abdullah Tansel tarafından hazırlanarak, külliyyatının dördüncü

kitabı olarak 1960 yılında Dün-Bugün Yayınevi tarafından *Makaleler IV* adıyla yayımlanmıştır. Makaleler yeniden ve tekrar gözden geçirildiğinde XIX. yüzyıl gündelik hayatı ve toplumsal yaşamına ait birçok detayın olduğu görülmüştür. Bugüne kadar Şinasi'nin bir Osmanlı aydını kimliği, şair yönü ve tiyatro yazarlığı, Tanzimat edebiyatı içerisindeki yeri, gazeteciliği gibi konular üzerinde durulmuş, makalelere gündelik yaşam perspektifinden bakılmamıştır. Oysa *Tasvir-i Efkâr*'da yayımlanmış dört makale bu açıdan önemli ipuçları barındırmakta ve dikkate değer bulgular içirmektedir. Bu makaleler şöyle sıralanabilir:

- a) "XVIII. Bend-i Mahsus Seele Hakkındadır" (Dilencilerin Kaldırılma ve Himaye Meselesi)¹
- b) "XXI. Tophane'nin Muhterik Olan Müşir Dairesine Dair Mülâhazat-ı Tarihiye" (Tophane Müşir Dairesi'nin Yanması ve Tarihiçesi)
- c) "XXII. İnfak-i Muhtacin" (Muhtaçlara Yardım)
- d) "XXIV. Bend-i Mahsus İstanbul Sokaklarının Tenviri ve Tathiri Hakkındadır" (Sokakların Aydınlatılma ve Temizlenmesi Meselesi)

Fevziye Abdullah Tansel tarafından hazırlanan bu kitap dışında Bedri Merutlu (2003), Şinasi'nin *Tasvir-i Efkâr*'da yayımlanmış yazılarının dökümünü verdikten sonra "Altıncı Dairenin Çalışmaları Üzerine Mülâhaza" başlıklı bir makalesinden söz eder.

Şinasi'nin Sokaktaki İnsana Bakışı

Sokak, oradaki insanı, o şehri, o ülkeyi, dolayısıyla ülkede yaşayan bireyi yansıtan toplumsal bir alandır. Bir sokağa bakınca görülenler/görünenler tarihî, sosyolojik, coğrafî, psikolojik pek çok bilgiyi de farkında olmaksızın yansıtır. Sokağa nereden bakmak istersek, dahası neyi araştırıyorsak oradan bakabiliriz. Bu makalede, Şinasi'nin sokakta neler gördüğünü, gündelik yaşam ve toplumsal hayat perspektifinden değerlendirmek istiyoruz. Burada Şinasi'nin makalelerinden yola çıkarak sokakla, sadece İstanbul sokaklarını kast etmekteyiz.

Şinasi, Batılılaşmanın bir gereği olarak sokakların da modernize edilmesi gerektiğine inanıyordu. Uzun yıllar Avrupa'nın önemli şehirlerinden birinde yaşayan Şinasi, o yıllarda Paris kültürünü ve büyük kent zevkini tatmıştı. Eserlerinde bu kente duyulan hayranlıktan ziyade eleştirel bir bakış açısından oradan alınması gerekenler, dolayısıyla ülkemizde büyük bir kente yaklaşımda, İstanbul sokaklarının yeniden nasıl düzenlenmesi gerekliliğinin altı çizilir.

XIX. yüzyıl her alanda olduğu gibi İstanbul sokaklarındaki görüntülerin değiştiği bir dönemdir. Bu değişme sürecinde ihtiyaçtan kaynaklanan kimi

1 Makalelerdeki numaralar kitaptaki numaralandırmadır.

zorunluluklar olmakla birlikte aynı zamanda Batı kentleri temel alınarak çeşitli düzenlemeler de yapılmıştır. Sokaklardan yansıyanlar ele alınıp incelendiğinde Türk toplumunun yaşadığı değişim görülebilir.

Şinasi'nin sokaklarda gördüğü insanlar arasında dilenciler, sadaka isteyen insanlar ve sakatlar ilk sırayı alır.

Şinasi, bir sosyal bir mesele olarak dilencileri "XVIII. Bend-i Mahsus Se-ele Hakkındadır" adlı yazısında ele alır. Bu yazıda dilenci kavramını ve yardım, sadaka, yardım kurumları ve bu kurumların işlevleri gibi konuları masaya yatırır.

Makalenin kısalığı Şinasi'nin anlatmak istediklerini daha da derinleştirmesini ve yoğunlaştırmasını sağlamıştır diyebiliriz. Makalenin başlangıcında sözü edilenler, yazarın hangi noktadan konuya baktığını göstermektedir. Aynı zamanda Şinasi'nin beklentilerinin neler olacağına dair de okura bir fikir verir:

"Salâtin-i sâlife-i Osmaniye'nin hasâyis-i asriyesinden bâzılarının tecdidine rağbet ve himmet-i cenab-i padişahî kevkibe-i salatanatına ait olan cihetlerinde görülen âsar-ı fi'liye ile müberhen olduğundan, menafi'-i umumiyeye müteallik bulunan cihetlerinden birinin tabiat-i zamaneye göre ihya ve tevsie ihtiyacından bahse cesaret ederiz." (Şinasi 1960: 70).

Şinasi, geçmiş Osmanlı padişahlarından itibaren sadaka dağıtma konusundaki gelenekleşmiş bazı alışkanlıkların yenilenmesi gerektiğinin altını çizer. Toplumun yararına olacak bir durumun *tabiat-i zamaneye* (zamanın gerektirdiğine) göre yeniden hayata kavuşturulması, canlandırılması önemlidir. Şinasi'nin bu sözleri, daha başından itibaren eskiden beri var olanın aynı şekilde devam etmesinin gereksizliğini vurgularken zamanın şartlarına göre bir yenileşmeye gidilebileceğini göstermektedir.

Şinasi, yazının sonrasında, medenî milletlerin temelini birbirine yardım esasına dayandığını dile getirir. *Heyet-i içtimaiye* (cemiyet toplumu) birbirine yardım etmelidir. Bu zaten toplumun birinci görevidir.

"Binaenaleyh esas medeniyeti hikmet üzerine mübtenî olan memleketlerde seelenin müstehakları esbab-ı mütenevvia ile ıkdar olunur ve cilliyet, veyahut terbiyet-i rediesi iktizasınca istihsal-i teayyuşta tabîî olan meşak-u mihenden kaçınarak bu yola sulûk edenler dahi men' ile kâr-ü kisbe icbar kılınur ki şu suret hem umumun şanını nakiseden himayeye ve hem de efradı zilletten vikaye eylediğinden, ciheteyne dahi bir nev' merhamettir." (Şinasi 1960: 72).

Görünen o ki Şinasi, *selenin* (dilencilerin) medenî milletlerde olduğu şekilde bizim toplumumuzda da yer almasını ister. Yani dilencilik bir nevi ortadan kalkmalıdır. Bunun olabilmesi için Şinasi'nin önerisi şudur: Kötü alış-

kanlıkla bu yola girmiş olanlar olabileceği gibi dert ve sıkıntı gibi sebepler yüzünden de dilencilik yapanlar bulunabilir. Nedeni her ne olursa olsun ona göre dilenciler, çalışmaya mecbur edilebilir. Çünkü böylelikle *umumun* (halkın) şanını eksilten bu görüntü ortadan kalktığı gibi dilenciler de bu aşağılık durumdan kurtulurlar. Şinasi, dilencilerin sayısının böylesi bir çözüm yolu ile azalacağına inanır ve *idaresi istiklâl üzere olan memleketlerde* tecrübe edilmiş bir öneri olarak dilencilerin sayısını azaltmak için bu tarzda bir uygulama yapılabileceğini öne sürer.

Şinasi her ne kadar tecrübe edilmiş yani denenmiş bir formül sunsa da bu uygulamanın bizim toplumumuzda dilencileri ortadan kaldırmak için pratikte pek de faydalı olması söz konusu olamamıştır. Dilenciler modern dünya şehirlerinde sokağı çirkinleştirmesine rağmen, bizde Osmanlı klâsik döneminde, şehrin, sokağın bir parçası olarak algıлана gelmiştir. Bu klâsik dönem yapılanmasından, İslâm dininin hayata aksetmesine kadar karmaşık ve çeşitli bağlantılarla açıklanabilir. Kaldı ki, hayatında hiç çalışmamış, sadece yardımla hayatını sürdürmüş insanların birdenbire çalışmasını beklemek de iyimserlikten öte bir şey değildir.

Şinasi'nin bu konuyu ele almasının nedenleri tartışılabilir. Belki başka bir Osmanlı aydınının İngiltere'de dilenmenin yasak olduğunu görmesi gibi (Serçe 2007: 73) *İngiltere'de dilencilik yapılamadığı için dilencilik yapmaya vesile arayanların ellerine birer tangırdı alıp kapı kapı gezmesi gibi* (Serçe 2007: 117-118) Şinasi de Fransa'da dilencilerin sokakta müzik yaparak para toplamalarına tanık olmuş bulunabilir. Yazılardan anlaşıldığı kadarıyla Şinasi'nin dilencilerin nasıl bir işte çalışabilecekleri gibi önemli bir soruyu cevaplandırmaması, bir öneride bulunmamasına rağmen bir düzenleme istemesi dikkati çekiyor.

Peki bu mümkün müdür? Yani, Avrupa'da olduğu gibi böylelikle dilencilerin sayısı azaltılabilir mi? Şinasi, dilencilerin çalışma alanlarıyla ilgili önerisini netleştirmedeği için bu konudaki çözüm önerisi açıklığa kavuşmıyor.

Bununla birlikte dilencilik ve toplumsal hayat açısından üzerinde durulan bir konu da sadaka meselesidir. Şinasi, sıkıntılar ve maddî zorluklar nedeniyle bu yola girenlerle çalışmaktan kaçarak dilenmeyi tercih edenlerin ayrılması gerektiğini vurgular. Çünkü esasen hakiki ihtiyaç sahiplerine sadaka ve bahşış vermenin İslâmiyet'in şer'î ve mer'î (*esasen ihtiyacı hakikî ashabına tesadduk ve ihsan şer'î ve mer'î*) hükümlerinden olduğu gözden uzak tutulmamalıdır.

Şinasi, Batı'da olduğu şekilde bir uygulamayı önermesine rağmen, çözüm yollarından birisi olan sadaka vermenin dinimizde de makbul olduğunu söylemesiyle Tanzimat döneminin tipik değerlerinden düalizme gitmiş oluyor. Sadakanın yani yardım etmenin temellendirmesini ancak İslâmiyet'le yap-

miş bulunması dikkat çekicidir. Gerçek ihtiyaç sahipleriyle dilencilik yapan ya da sadakayı dinen hak etmemesine rağmen alan kişileri ayırmak mümkün olabilir mi? Şinasi sadakanın nasıl verilebileceğine dair bir şey söylemiyor, ancak sadakayı hak etmeyenlerin de aldığını ifade ederek bir genel tespitte bulunuyor.

Dilenciler ya da ihtiyaç duyan kişileri topluma kazandırabilmek için sadaka dışında bulunan çözüm yolları şöyle açıklanabilir: Şinasi, bu konuda devlet eliyle gerçekleştirilen kimi yardım kurumlarını sıralar. Acizler (yardıma muhtaç insanlar) için tabh-hâne (yemekhane, aşevi), imaret (hayır için yemek verilen yer) ve dâr-üş-şifa (sağlık yurdu) yapıldığından bahseder. Gurebâ Hastanesi'nin bu gibi yardım binalarının en sonuncusu olduğunu söyler.

Şinasi, sadaka verme dışında tüm bu kurumlar açılmakla birlikte *hayli zamandan beru hayrat-ı kadime-i mezkûrenin birtakımı vaz'-ı tebiisinden çıktığını* (Şinasi 1960: 73) gözlemler. Dilencilerin çoğalmasının nedenini de halkın cömertçe sergilediği tutuma bağlar. Bu sebeple Doğu'dan ve Batı'dan birçok evsiz barsızlar / hâne-berdûşlar / serseriler devamlı İstanbul'a gelmektedir.

Şinasi sonuçta iki tespit daha yapmaktadır: Birincisi yardım kurumlarının tabîî halinden çıktığı, bozulduğu meselesidir. İkincisi Doğu'dan ve Batı'dan İstanbul'a dilenci akını olduğu gerçekliği. Ancak yardım kurumlarının nasıl yapılandırılacağı, dilenci akınının nasıl engellenebileceği hakkında bir şey söylemiyor.

Şinasi, dilencilerden sonra sakatların (alillerin) da sokağı görsel olarak bozduğunu belirtir. Sakat insanların sokaklara dökülerek özellikle yol üstlerinde hastalığı, zilleti sergilemeleri; yoksulluğun, miskinliğin göstergesi haline gelmiştir. *Hulâsa-i kelâm, ahval-i meşrûhanın islâhı, fevk-al gaye arzu olunur mevaddandır* (Sözün özü açıklanan durumların düzeltilmesi son derece arzu edilen hükümlerdir / kanunlardır). Pekiyi Şinasi yazısının sonunda tespitleriyle ilgili hangi çözüm önerilerini sunuyor?

"Şöyle ki seelenin müstehakları ile gayr-i müstehakları birbirinden bi't-tefrik, zaruretsiz bu kâra sulûk edenler hakkında memnuiyet-i şer'iyenin icrası bir tedbir-i kâfi, müstehakın için dahi eyalâta nümune olmak üzere evvel be-ewvel İstanbul'dan başlanılarak hayrât-ı kadime-nin vaz'-i aslîsine irca' olunması gerek devair-i resmîyeden mukannen ve gayr-i mukannen bu yolda verilemekte olan bunca ihsan ve sadakatin bir suret-i muntazamaya konulması ve bundan böyle erbab-ı hayr taraflarından tahsis ve i'tâ olunmak me'mul-i kavî bulunan vakf ve ianelerin kabul kılınması maksada kâfil olabilir." (Şinasi 1960: 74).

Şinasi, dilencililiği hak edenlerle etmeyenlerin ayrılmasını, ihtiyacı olmadığını halde bu yola girenlerle ilgili de *memnuiyet-i şer'iyenin* (dinî hükümlerin)

yerine getirilmesi gerektiğinin alınması yeterli bir tedbir olduğunu belirtir. *Hayrât-ı kadimenin vaz'-i aslîsine* dönmesini, İstanbul'dan başlanılarak *mukannen ve gayr-i mukannen* yani kanunlaşmış ve kanun dışı olarak verilen bunca *ihsan ve sadakatın* muntazam bir şekilde konulmasını ister. Ancak böylelikle hayır sahiplerinin tahsis ettiği, bağışladığı *vakf ve ianeler*, onların da kuvvetle istediği gibi amaca hizmet eder.

Görülüyor ki Şinasi, yine var olanların yeniden düzenlenmesini istiyor. Bir düalizm. Aslında bu sadece Şinasi'nin değil dönemin bütün yapısında görülmektedir. Bir örnek vermek gerekirse, askerî ıslahatlar da bu düzenlemeler arasında sayılabilir. Nizam-ı Cedid ordusu kurulur, ancak Yeniçeriden de bir türlü vazgeçilemez, daha doğrusu bir türlü eski yapı ortadan kaldırılamaz. Şinasi'nin çözüm önerilerini de bu bağlamda değerlendirmeliyiz. O *hayrât-ı kadimenin vaz'-i aslîsine* dönmesiyle her şeyin düzeleceğine inanır, zaten İslâmiyet de hak etmeyenlerin dilenmesini men etmiştir. Şinasi'ye göre bir düzenlemeyle, *bir suret-i muntazamaya konulmayla* işler eski haline döner.

Şinasi, böyle söylese de gerçekten XIX. yüzyılda bir düzenlemeyle – nasıl bir düzenleme yapılmalı Şinasi hiç bahsetmese de – her şey eski haline dönebilir mi? Bu mümkün mü? Tanzimat aydınının gözden kaçırdığı şey, bu yüzyılda klâsik yapılanmanın bozulduğudur. Evet, Osmanlının kuruluşundan itibaren güçlenen bir vakıf sistemi ve dinî hükümlerin uygulanmasıyla elde edilen bir başarı vardır; ancak çağ anlayışı değişmiştir.

Şinasi'nin "İnfak-i Muhtacın" (No:187, 10 ZA 1280)² makalesi, dilenciler hakkındaki "Bend-i Mahsus Seele Hakkındadır" (No: 147, 11 C 1280) makalesinin devamı niteliğindedir. İki yazı arasındaki süre, yaklaşık 146 gündür, Hicri takvime göre de beş aya yakın bir zaman geçmiştir. Şinasi, yazısının ilk paragrafında *esbâb-ı maişetin tahsili için insan evvelkinden ziyade zihnen ve bedenen çalışmağa mecbur olmak hasebiyle* ifadesiyle insanın çalışarak hayatını kazanmasına dair inancını dile getirir. Bu nedenle dilencilerin durumunun da düzenlenmesi konusunu vurgulayarak ilk yazısına atıfta bulunur. İlk yazısının yayınlanmasından sonra Ramazan ayı içinde bir komisyonun kurularak Bâb-ı âli'de konuyla ilgili toplantılar yapılmıştır. Bu olumlu bir gelişmedir. Şinasi'ye göre, toplanan komisyonun girişimleri umulduğu neticeleri verirse, devlet sayesinde dilenmekten kurtulan bu âcizler vakitlerini padişaha dua etmekle geçireceklerdir. Muhtaçlara yardım zaten İslâmiyet'te terki caiz olmayan, yapılması gerekli hükümler arasındadır (Şinasi 1960: 91-93).

2 Makalelerdeki numaralandırma Bedri Merutlu'nun çalışmasındandır. Hicri takvimde ZA Zilkade, C Cemaziyelahir ayına tekabül etmektedir.

Şinasi'nin 1863'te yayımlanan bu yazısından evvel de dilenciler meselesinin devletin gündeminde olduğunu söyleyebiliriz:

"19. yüzyıl bürokrati yenilikçiliği siyasi düstur olarak benimsemişti. Her sorunun çözümü için öne sürülen teklifler ' asr-ı Tanzimat veya hâsin-i Tanzimat iktizasınca' gibi bir deyişle başlıyordu. (...) Bürokrasinin merkezîyetçilik eğilimi bazen gülünç boyutlara ulaşıyordu. 1854'te İstanbul dilencilerinin başına bir dilenciler kethüdası tayin edildi (sele kethüdası) ve dilencililiğin bu yolla kontrol edileceği düşünüldü." (Ortaylı 2006: 145).

Şinasi'nin ilk yazısı yankı bulmuştur ve kurulan komisyon da bunun bir delilidir, zaten muhtaç insanlara yardım etmekten kaçmak İslâmiyet'te de yasaktır. Şinasi'nin önerisinin bu kadar hızla cevap bulmasının altında yatan neden şudur: *Kaldı ki bekası ile pâydâr olduğu sunuf-ı teb'asının fukarasını ıkdâra sarf-ı himmet, bir devletin sadaka-i ferr-ü şükuhudur* (Şinasi 1960: 92-93). Kısacası sosyal bir devletin devamlılığı tebaasının fukara kısmının geçimini sağlama-sıyla olanaklıdır, bu çabası da o devletin parlaklığının, ışığının sadakasıdır.

Allah yolunda *infak etmek* deyimini *Kur'an*'da da sık sık geçmektedir (Yahya 2002: 419-421) ve Şinasi'nin *infak-i muhtacîn* açıklaması da İslâmiyet'in kurallarındandır.

Sonuç olarak Şinasi, sokaktaki insana bakarken genellikle dilencileri, sakatlığını ve kusurunu öne çıkartan kişileri görür ve onları eleştirir. Gerçekten yardıma muhtaç olanlar ile olmayıp bu işi kendisine bir geçim yolu olarak alanları ayırmak gerekmektedir. Samimi olarak ihtiyacı olanlara ve dilencilikten vazgeçenlere devlet kurumları ile destek olurken, halk İslâmiyet'in kuralları çerçevesinde sadaka vererek sokakları bu kirlilikten kurtarmalıdır. Şinasi'nin tespitleri yerindedir ve Batılı bir bakışı yansıtır. Bununla birlikte çözüm önerileri arasında bir düalizme düşmüş Doğu kültüründen getirdiğimiz alışkanlıkları yeni düzenlemeler içerisine katmıştır.

Şinasi'nin Sokaktaki Nesnelere ve Mekâna Bakışı

Şinasi, "Bend-i Mahsus İstanbul Sokaklarının Tenviri ve Tathiri Hakkındadır" adlı makalesinde, İstanbul sokaklarının aydınlatılması ve temizlenmesi meselesini işler. Bu yazı, Şinasi'nin yazılarının metin şeklinde verildiği tüm makaleleri arasındaki en uzun yazıdır. Bu anlamda da ayrı bir önemi bulunmaktadır.

1. Sokakların Aydınlatılması Meselesi:

Yazı, konu olarak sokakların nasıl aydınlatılacağı meselesini ele almaktadır. Konuya ilişkin düşüncelerini halka aktaran yazar, dönemin aydınlatma sistemi hakkında bilgi verir ve İstanbul'da aydınlatma için yeni uygulamanın başlatıldığı bir pilot alandan bahseder.

İstanbul için *böyle bir şehir-i şehir ne kadar tahsin ve tathir ve ne kadar tezyin ve tenvir olursa şayestedir* diyen Şinasi, bu olumlu ve güzel uygulamalar sonunda

İstanbul'u zamanımızda *Asya'nın akl-ı pîrânesi Avrupa'nın bîkr-i fikri ile izdivac etmek için bir haclegâh* olmuştur diye tanımlamaktadır. Şinasi, *izdivaç* sözcüğüyle Doğu ve Batı'yı bir noktada birleştirmek ister: Akıl. İstanbul'da, Asya'nın hikmet dolu düşüncesi Avrupa'nın akılcı düşüncesi ile bir senteze ulaşmıştır.

"Şinasi bu kaynaşmayı izdivac terimiyle renklendirmektedir. İzdivac eşit şartlar ve haklar düşüncesini çağrıştırmakta daha elverişli bir benzetme ise de sonuç yine iki medeniyet dünyası arasındaki 'fusion' olayı olmaktan çıkmamaktadır. Batı medeniyetine bir din gibi sarılmış olan Şinasi'nin bir fusion'dan beklentisinin ne olabileceğini kestirmek güçtür. Çünkü iki yarı medeniyet gerçekten birleşebilirse, ortaya yeni bir medeniyet çıkacaktır ve bu medeniyet önceki iki medeniyetten de ayrı bir medeniyet olacaktır. Şinasi'nin böyle bir şeyi amaçladığından emin değiliz. Böyle bir şeyi amaçlamış olsa bu yeni medeniyetin tanımını ve şartlarını vermesi de gerekecekti. Böyle bir işaret Şinasi'de yoktur." (Mermutlu 2003: 291).

Bu bakış açısından ve Şinasi'nin yazılarından hareketle şehrin aydınlatma işi şu temel düşünce etrafında ele alınabilir:

Şinasi yazısında, *Tasvir-i Efîkâr*'ı takip edenlerin hatırlayacağı üzere payitaht sokaklarının aydınlatılacağına dair alınan resmî karardan bahseder. Bu karar onun dünya görüşü ile yakından ilgilidir. O nedenle konuyla ilgili resmî yazıyı aynen gazetesinde yayımlar. Yazıya göre:

- Sokakların kandil ile aydınlatılmasının medeniyetin ve gelişmişliğin bir göstergesi olarak gaz yakılıncaya kadar padişahın iradesiyle devlet hizmetinde bulunan kimselerin ve halkın fener yakmalarının kendi iyiliklerine olduğu, bunun da Meclis-i Vâlâ-yi Ahkâm-ı Adliyenin kararları arasında yer aldığı bilgisi bulunmaktadır.
- Ayrıca, halka kapısı önünde kandil yakma izni de verilmiştir. Kendi arzusuyla kandil yakanlar tahsin ve takdir olunacaktır.
- Şehremaneti (Belediye), esnaf kethüdalarının tembihi üzerine dükkân sahipleri iki [dükkân arası]³ uzaklık hesaba katılarak kırk elli adım mesafede kandil yakmaları icap etmektedir.
- Sonuncu olarak da fenerlerin umumisinin bir tarzda ve görüntüde olması için zaptiye tarafından verilmiş örneğe uygun olarak herkesin fener yaptırması lazımdır (Şinasi 1960: 99-100).

Bu yazı, sokakların aydınlatılmasının gelişmişliğin bir göstergesi olarak devlet tarafından da kabul edildiğini göstermekte ve devletin bunun için nasıl bir uygulama yapacağı hakkında halkı bilgilendirmektedir. Burada kandil ve fener kavramları dikkatimizi çekmelidir. Ayrıca kapı önlerinde yakılacak fenerlerin bir örnek olması hakkındaki yaptırım da önemlidir.

3 Bu ifade yazıda olmayıp sadece bizim tarafımızdan eklenmiştir.

Gaz yakılıncaya kadar denildiğine göre aydınlatmanın genellikle fenerle olduğunu anlıyoruz. Fenerin o günkü yaşamdaki yerine kısaca bir göz atalım:

“IV. Murat fenersiz sokağa çıkanları ‘bilâ aman katlettiğinden’, on yılda binden fazla ‘erazil makulesi | reziller türünden olanlar |⁴ katledilmiş’ diye tarihlerde yazar. Zaten yatsıdan sonra sokakta kalmak için mazeret gereken bu yıllarda hava karardıktan sonra dışarısının kalabalığının devam ettiği, hatta canlandığı tek zaman Ramazan’dı. Çocukların eğlenmesi de, yaşlı, saf veya şaka kaldırır cinsinden birini gördüler mi fenerini kapıp kaçmaktı. Görülen tepkiye göre parola verilir, köşe bucak saklanılır, gizlenen yerden çıkılmayıp fenersiz kalan koca adamın seyrine bakılırdı. Ondan sonra da çete, ‘Bakkalda üzüm/Fenerde gözüm/Bakkalda kursak/Feneri vursak’ tekerlemesini söyleyerek sokaklarda koştururdu.” (Emiroğlu 2002:145-146)

Aydınlanma için önce meşale sonra da yağ lâmbası kullanılmıştır. Lâmba sözcüğü Eski Yunancada ve Latince de aynıdır ve Avrupa ile Yakın Doğu’da da ortaktır. Yağ lâmbasında kükkürtlü zeytinyağı yakılır ve papirüsten yapılır. VII. yüzyıl itibariyle kandiller yaygınlaşmıştır ve kandilde balmumu, hayvan yağı mumlar yakılmıştır. Kandillerde donyağı, balmumu 1700’lere kadar kullanılmıştır. İspirmeç mumu ışığı parlak ve kokusu az olmakla beraber fabrika üretimiydi ve eti haram hayvan yağından üretildiği için mutaassıplar direniş gösteriyorlardı. Avrupa’da gaz lâmbası modeli Fransız Kimyacı Antoine Lavoisier’le temeli atılmış, Léger, Alstroemer ve Argand’ın katkılarıyla gaz lâmbası büyük ilerleme kaydetmiştir. William Murdock havagazının aydınlatmada kullanılmasını benimsemiş ve ilk kez 1802’de bir donanma gecesi düzenlemiştir. 1860’larda sokaklar ve evler gazla aydınlatılmaya başlanmıştır (Emiroğlu 2002: 141-143). 1860’larda Avrupa’da bunlar yaşanırken Türk toplumunda yaşananlar şöyledir:

“Türkiye’de ilk havagazı Dolmabahçe Sarayı’nda kullanıldı ve bunun için Dolmabahçe Gazhanesi yapıldı. Bu gazhaneyi İngilizler geniş ızgaralar yerleştirerek, yalnızca İngiliz kömürü kullanılabilecek tarzda yapmışlardı. İkincisi Kuzguncuk’ta kuruldu. Saraylar 1853’te, üretim fazlasıyla Grand Rue de Péra 1856’da aydınlatıldı, 1870’lerden itibaren belediyeler aydınlatmayla görevlendirildi. 1880’lerde belediyelere bağlı gazhaneler yaygınlaşmış ve artan tüketimle oluşturdukları tehlike göz önüne alınarak şehir dışlarına taşınmaya başlanmıştı. İstanbul sokaklarının havagazı lâmbalarıyla aydınlatılması için 1891’de Fransız Charles George’un kurduğu Kadıköy Gaz Şirketi’ne elli yıl için imtiyaz verildi.” (Emiroğlu 2002: 143-144)

4 Kudret Emiroğlu’nun kitabında böyle yer almaktadır.

Tanzimat aydını gecenin gündüze eş olduğu Avrupa'daki şehir yaşamını görmüştür: Bir Osmanlı aydını Londra'daki şehrin gece aydınlatılması konusunda şunları demektedir: *Tiyatro içinde yağ yakmak adetleri olmadığından ve bütün kandiller gaz ile tutuşturulduğundan gece midir, gündüz müdür karıştırıp vaktimi kaybetme derecesine geldim* (Serçe 2007: 35). Bu sözler bir hayranlığın ifadesi olmakla birlikte değişen Avrupa kültür şehirlerinin yeni yaşamını da bize yansıtmaktadır. Dolayısıyla İstanbul için de gazla aydınlanmak artık bir gereksinim halini almıştır.

Aslında bütün bu gelişmeler, Osmanlının kendini gözden geçirdiğini ve yeniden yaşamı yapılandırmak istediğini gösteriyor; ancak yapmak istediklerini yapabileceği bir donanımı olmadığı için Osmanlı Batı'dan yardım almak zorunda kalıyordu. Bir örnek vermek gerekirse, İngilizlerin Dolmabahçe Gazhanesi'ni sadece İngiliz kömürünün kullanılabilir tarzda yapması boşuna değildir.

Şinasi'nin yazısında söz ettiği, *İstanbul sokakları ileride Galata ve Beyoğlu gibi gaz ile tenvir olununcaya kadar* (1960: 100) ifadesinden bu semtlerin daha önce gazla aydınlatılmaya başlandığını, bununla birlikte birçok semtte bu uygulamaya geçilemediğini anlıyoruz. Hanelerin önünde nasıl kandil yakılacağı hakkında resmî yazının bilgilendirmesi de henüz gazla İstanbul'un bütün semtlerini aydınlatmanın imkânsız olduğunu sezdiriyor. 1864'te yayımlanan bu yazıdan önce, Beyoğlu / Grand Rue de Péra 1856'da aydınlatılmaya başlanmıştır (Emiroğlu 2002: 143). Yani sekiz senedir Galata ve Beyoğlu gazla aydınlatılmaktadır. Pekiyi önceliğin bu semtlere verilmesinin altında yatan nedenler nedir? Galata, Asya ve Avrupa'nın birleştiği stratejik bir noktadaki dünyanın en büyük doğal limanlarından biri olan Haliç'le bölgesel ilişkisi bakımından tarih boyunca önemini korumuştur (Çöl 2009: 682). Galata Osmanlı döneminde,

"ayrı kadılık olarak idare edilmiştir. Ancak kadı hükümlerinin Galata Voyvoda'sına bildirilmesi, buradaki üniversal yapının sadece dini ve ticari anlamda kalmadığı idari açıdan da gerek esnafa, gerekse tüccarlara farklı uygulamalar, hatta imtiyazlar verildiğinin göstergesidir. (...) Galata'nın gerek Bizans, gerekse Osmanlı İmparatorlukları içinde ayrıcalıklı statüde oluşu hatta bir anlamda örnek konumda olması tarihi süreçte zengin ticaret zeminine bağlanabilir. (...) Osmanlı döneminde Galata'da yönetici sınıfın konutları mevcut değildir. Yabancı tüccar konutları, yabancı elçilik binaları Osmanlı askeri yapılanmasına eşlik edecektir. Bölgede askeri yapılanmanın ön plânda tutulması sadece limanın önemli ticari potansiyeline bağlanamaz. Galata aynı zamanda İstanbul'un savunma ve korunmasında tehlikelerin akıllıca kontrolünün sağlanacağı noktadır. (Çöl 2009: 692-693)

Buradan da anlıyoruz ki Galata, Osmanlı döneminde hem ticarî hem de askerî açıdan gündelik hayatta diğer semtlerden daha önemli bir merkezdi. Halil İnalçık'ın makalelerinde de Galata için Frengistan ifadesine rastlıyoruz. Bu ifade semtin kozmopolit yapısını yansıttığı gibi Batılılaşmaya da işaret ediyor. Avrupa hayranlarına, bu dönemde, lakap olarak isimlerinin önüne Frenk sıfatının yakıştırıldığını biliyoruz. Semtin de burada yaşayan yabancıardan dolayı böyle adlandırılmış olması muhtemeldir. Beyoğlu da bu bağlamda değerlendirilebilir:

“Tarihi yarımadanın ve Haliç'in karşısında öteden beri Pera adıyla anılmıştır. Hemen bitişiğinde bulunan Galata'nın ilk çağlara uzanan tarihi ile birlikte, Pera daha çok elçilikler semti olarak gelişmiştir. Elçiliklerin bölgeye yerleşmesinden sonra 17 ve 18. yüzyıllarda bu elçiliklerin etkin odak noktaları olarak yabancıları çevrelerine çekmiş ve kısa süre içinde bu yapıların çevrelerinde mahalleler oluşmuştur. Elçilikleri, Kiliseleri, Sinagogları ile Rum, Ermeni ve Musevi Levantenler Beyoğlu'nun batılı anlamda ilk burjuvaları olarak Avrupai bir yaşam tarzını bölgeye taşımışlardır.

19. yüzyılın ikinci yarısında gelindiğinde gerek fiziksel, gerekse sosyal yapısı ile Batı Avrupa kentlerinden farksız olan Beyoğlu hala düzenli bir belediye örgütüne sahip değildir. Osmanlı'da başlayan Modernleşme sürecinde; 1856'da kurulan İntizam-ı Şehir Komisyonu'nun 14 Belediye dairesine ayırdığı İstanbul içinde Beyoğlu/Pera, Galata bölgesini içeren 6. Daire, bu dönemde ilk belediye örneklerinin sergilendiği dairedir.”⁵

Jeopolitik konumu ve sosyal yaşamdaki durumundan dolayı Galata ve Beyoğlu'nun gazla aydınlatılan semtler olduğunu görüyoruz. İstanbul'daki bu gelişme, İzmir gibi diğer büyük şehirlerde de örnek alınmıştır (Mermutlu 2003: 521).

Galata ve Beyoğlu dışında ahalinin de hane önlerinde kandil yakması resmî tembihnamede yer almaktadır. Şinasi, muktedir olanların hallerine göre *mesarîfinin tesviyesine ve müteferriât-ı sairesine nezaret etmek için hiç olmazsa her bir mahallede müntehabât-ı ahaliden mürekkep bir idare-i mahsusa teşkil olunmaya mütevakkıftur* sözleriyle masraflarının devlet tarafından karşılanacağını, bunun için ahaliden seçilmiş bir komisyon oluşturulması gerektiğini söyler. Böylelikle aydınlatma işi kolaylaşacaktır (Şinasi 1960: 101). Şehir modern bir görünüme kavuşacaktır.

Diğer yandan caddeler ve sokakların aydınlanmasıyla birtakım faydalar sağlanır. Şinasi bunları tek tek yazısında sayar: Öncelikle muzır kişiler hayal

5 http://www.ercankesal.com/detay.asp?article_id=5

gibi gözden kaybolamazlar, zabıta onları aydınlıkta kolayca yakalar. Sonra, ahali birbirini ziyaret edebilir ve dükkânlar da açık olacağı için ticaret artar. Aniden ışık lazım olsa, şüpheli durumlar ışığın sayesinde kolaylıkla atlatılır. Bir de şehrin ışıl ışıl olmasının letafeti, resmî donanma gecelerinin⁶ aydınlığına yakın bir güzellik sunar. Şehrin aydınlatılmasını istemeyenler – eğer varsa – ancak fesat kişiler olabilir (Şinasi 1960: 103). Bu demektir ki sokakların aydınlatılması sadece modern bir görünüm için değil aynı zamanda şehrin asayişini için de gereklilik arz etmektedir.

Şinasi, kandil yerine fener yakılmasının gerekli olduğunu ancak bunun sonucunda çıkabilecek durumlara karşı da tedbirli olunmasını iki tecrübeyle somutlaştırmak ister. Bunlardan birincisi, İstanbul'da çıkan yangınlardır. Tophane'de Sormagir'de Rebi'-ül evvel ayının on beşinci gecesini çıkan yangın da bunlardan biridir. Şinasi'nin evi de Sormagir'le Taksim arasındadır (Ebüzziya 1997: 21). *Su'-i kasd eseri olduğunun melhuz olması* sözleriyle Şinasi bu yangının kasıtlı çıkarıldığına işaret eder (Şinasi 1960: 101), orada oturduğu için mahallede olan bitenden haberdardır diyebiliriz. Bunun üzerine Tophane'yle aynı civarda olan *Firuz-Ağa mahallesinin Sıra-serviler'den aşağı olan sokağına fener vaz' olunmuştu* diyerek fenerin, kasıtlı bu tür hareketleri önleyebilecek bir önlem olduğunu hatırlatır ve Cağaloğlu semtinde de daha mükemmel bir komisyon oluşturulduğunu söyler.

Cağaloğlu, 1870'lerden sonra Türk basınının merkezi haline gelmiş Eminönü'nün önemli bir ilçesidir. Abdülaziz döneminde demiryollarının ve Sirkeci Garı'nın yapılması Eminönü'ne farklı bir canlılık kazandırmıştır. Sirkeci, Topkapı Sarayı'na yakındır ve Bâb-ı âli'nin hükümet konağı merkezinin iskelesidir:

"1569'da Demirkapı'dan başlayıp Bahçekapı'ya kadar uzanan yangında semtin Yahudi Mahallesi bütünüyle yanmış, kapı ve çevresindeki surlar 1865 yangını ve sonra da yol genişletme çalışmaları sırasında yıktırılmıştır. Eminönü ilçesinin Cağaloğlu semti Evliya Çelebi'nin belirttiği-göre, Osmanlı döneminde Ekabir Saraylarının bulunduğu bir semti. Bunda semtin saraya yakın oluşunun önemli payı olmalıdır."⁷

Fener, yangın çıkaracak kişiler için caydırıcı bir önlem olabilir, ancak Osmanlıda yangınların çıkması ve binaların bir anda kül olması sadece fener yakmakla önlenemez. Osmanlıda devlet binaları dışındaki pek çok binanın ahşap olması da yangınların kolayca çıkmasına neden olur. Osmanlı aydını,

6 donanma gecesi: Bayramlarda, sevinçli günlerde bayrak, ışık kullanılarak, havai fişek atılarak yapılan şenlik, donanma, donanma şenliği.

(<http://tdkterim.gov.tr/bts/?kategori=verilst&ayn=bas&kelime=donanma%20gecesi>).

7 http://tr.wikipedia.org/wiki/Emin%C3%B6n%C3%BC,_Fatih

Londra'da ahşap binaların nadir olduğunu görmüş, taş ve tuğladan yapılan *kârgir/kâgir* diye adlandırılan sağlam binaların çıkan yangınlara karşı daha dayanıklı olacağını tecrübe etmiştir (Serçe 2007: 68).

2. Sokakların Yeniden Düzenlenmesi, Yollar ve Kârgir Binalar

Böylece sokakların ışıklandırılması konusu genişlemekte, sokakların yeni bir mimarî anlayışla düzenlenmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır. XIX. yüzyılda Osmanlı şehirlerindeki binalar ahşaptan yapılmaktaydı. Sık sık çıkan yangınlar evlerle ve kurumlarla birlikte özel eşyaların, evrakların yok olmasına neden oluyordu. "Şinasi'nin XXI. Tophane'nin Muhterik Olan Müşir Dairesi-ne Dair Mülahazat-ı Tarihiye" (Tophane Müşir Dairesi'nin Yanması ve Tarihi-çesi) yazısı, kârgir / kâgir yapının inşaatta artık neden gerekli olduğunu açıklar. Tophane Müşir Dairesi 12 Şubat 1864'te yanmıştır. Şinasi bu dairenin neden yandığını binanın yapısını bir mimar gibi ayrıntılı açıklamalarla aktarır. Dairede bulunan bütün evrak da yanıp kül olmuştur. Bina yeniden yapılacak ve yeniden yapılacak bu binanın etrafındaki ahşap binalar tehlike arz ettiği için yıktırılacaktır (Şinasi 1960: 84). Şinasi, bunu fırsat bilerek Tophane Meydanı'nda yapılabilecek bir düzenlemeden bahseder:

(...) intizamsız tahta dükkânlar yeni binanın önüne tesadüf edeceğine mebnî, bunların dahi ya bütün bütün imhası, veyahut Tophane Meydanı'nın şenliğine sekte gelmemek için nesak-ı vâhit üzere kârgir ve muntazam bir surette inşası (Şinasi 1960: 88).

Sokaktaki binaların kârgir yapı şekline dönüştürülmesi düzenleme için yeterlilik göstermez. Yolların da değişen ihtiyaca göre düzenlenmesi lâzımdır. Şinasi yolların genişletilmesinin İslâmiyet'te *tedbir-i menzil*⁸ bahsinde geçtiğini belirterek *yolların cevdet-i havayı celbeder surette olması* gerektiğini hatırlatır. Şinasi, zaten yolların genişletilmesini dinimiz de emrediyor diyerek tezini desteklemek ister. Hatta Fatih ve Süleymaniye camilerinin etrafındaki sokakların genişliğini de buna bağlıyor. Yolların darlığını, halkın ev yapmada serbest bırakılmasına bağlar ve 1839'da Beyoğlu'nda çıkan yangından sonra sokakların genişletilmesi hakkında çıkan nizam ittihazının (kanunun) umumileştirildiğini ve o gün için uyulması gerekli bir hal aldığını belirtir (Şinasi 1960: 104-105).

Şinasi 1839 kararlarına atıfta bulunur: 1839 (1255) kararlarıyla dörder zira⁹ genişliğinde yaya kaldırımları yapılmış ve at arabalarının gidip gelebilece-

8 tedbir-i menzil: Ev idaresi (Fevziye Abdullah Tansel'in makalede bu tamlama için düştüğü not, s.104).

9 zira: 1. El, kol uzunluğu. Yirmi dört parmak uzunluğu. 2. Arşın. 3. Bir kolun dirseğinden orta parmak ucuna kadar uzunluk ölçüsü. (75-90 cm. kadar) (<http://www.osmanlicaturkce.com/?k=zira&t=>)

ği on, on beş zira genişliğinde bir meydan düzenlenerek yaya kaldırımlarına ağaçlar dikilmiş ve çıkmaz sokak bırakılması engellenmiştir. Böylelikle şehrin kendi kendine değil de plânlı bir şekilde büyümesi sağlanmak isteniyor (Mermutlu 2003: 511).

Tanzimat aydını, sokakların genişletilmesini ekonomiyi teşvik edici bir unsur olarak görüyor ve bu konuda adımlar atılabilmesi için İstanbul'da çıkan büyük yangınları değerlendiriyordu (Emiroğlu 2002: 439). Avrupa'da ticaretin gelişmesi ve tekerlekli araçların sokaklara girebilmesi ihtiyacından doğan bu düzenlemeler, aynı zamanda Fransız İhtilali'yle başlayan devrimler sürecinde askerî bir nitelik kazanarak merkezîyetçi modern devletin ideolojik yansıması haline gelmiştir. Osmanlıda ise şehirlerin Batılı anlamda modernleşmesi, sokakların genişletilmesi, kaldırım ve kanalizasyon sisteminin kurulması Tanzimat'la birlikte başlar (Emiroğlu 2002: 439). Her ne kadar Şinasi, dinimizin de sokakların geniş olmasını belirttiğini ifade etse de gerçek anlamda şehir düzenlemesi çağın kaçınılmaz bir gereksinimidir. Batı'da böyle demek yerine, Şinasi Doğulu bir temellendirmeye yolların düzenlenmesinin öneminden bahsetmiştir.

Sokakların genişletilmesiyle yangınlar daha kolay söndürülebilecektir. Dönemin başka bir Osmanlı aydını, Londra'da mahallelerde yangın için su yolları olduğunu ve tulumbacıların yanmaz kıyafetler, başlarına bir tas ve ateşe dayanıklı bir zırh giydiklerini söyler. Ayrıca, hortumları kösele ve meşinden değildir; özel dokumadan dikiş yerleri gömme lastikle, özenle yapılmış yelken bezindendir (Serçe 2007: 68-69). Londra'da sokaklarda çeşme olmamasına şaşırarak Osmanlı aydını, herkesin hanesinden nefis suyun akmasını sağlayan (Serçe 2007: 48) bu suyollarının şehirleşmenin bir unsuru olduğunu görmüştür.

Şinasi, *Tasvir-i Efkâr* gazetesinin No: 23, 20 RE 1279 sayısında Havadis-i Dâhiliye başlığı altında Altıncı Daireyle ilgili gelişmeleri ve sokakların yeniden düzenlenmesi konusunu tekrar ele alır.

Altıncı Daire, dönemin ticaret ve iş merkezi olan Galata-Beyoğlu semtinde yer alır ve Osmanlı'da "Altıncı Daire-i Belediye" adıyla ilk belediyenin kurulduğu yerdir. Bu daireye özel gelir kaynakları ayrıldığı gibi başkanları da levantenlerden¹⁰ ve hariciye memurlarından seçilirdi (Ortaylı 2006: 164).

¹⁰ Özellikle Tanzimat sonrasında büyük liman kentlerinde yoğunlaşan ve ticaretle uğraşan, Hristiyanlara verilen ad, tatlı su Frengi (<http://tdkterim.gov.tr/bts/?kategori=verilst&ayn=bas&keli me=levanten>)

http://www.beyoglu.bel.tr/download/Beyoglu_Dergisi_Ekim_2007.pdf

Böylesine stratejik bir önemi sahip olan Altıncı Daire hakkındaki yazısında Şinasi bu bölgede yapılacak olan ıslahat / düzenlemeler hakkında halkı bilgilendirir. Öncelikle belediye civarındaki ve ana cadde üzerindeki yolların genişletilmesinin gerekliliğinin altı çizilir. *Altıncı Daire-i Belediye dâhilinde kâin mahallerde usul-u cedîde icabınca bâz-ı ıslahat icra olunmuş olmaksun nâşi buna dair meşhûdat u mesemmuât vâkıanın ber-vech âti beyanına ibtida olunur* sözleriyle başlayan yazıda, Karaköy Kapısı denilen mevkide yolların dar olduğunu (üç arşın iken) belirtir. Belediyenin aldığı karar ile yollar genişletilecektir. Bunun için yol kenarındaki mülk sahipleri sakağa yeteri kadar yer ayıracaklar ve bundan sonra kaldırımlar döşenecektir. Benzer biçimde Galata'nın Sandıkçılar civarında da yollar beş arşın iken, burası işlek bir cadde olduğundan genişletme faaliyetlerine girişilecektir, yol on beş arşın genişleyecektir. Bununla da yetinilmeyecek, yolların kenarındaki dükkân ve mağazalar da kârgir yapıya dönüştürülecektir. Yazıda benzer örnekler tek tek verilmektedir. Yine Galata Mevlevihanesi civarında Yüksek Kaldırım, Beyoğlu'nda İngiliz Sefareti civarındaki sokaklar, Galatasaray yanında Ağa Hamamı Sokağı ile Yeni Çarşı, Tophane Kapısı civarı, Karaköy Köprüsü, Azap Kapısı'na kadar olan cadde yeni düzenlemelerin yapılacağı yerlerdir. Bunun için devlet emlâk sahiplerine belirli bir miktarda istimlâk parası verecektir.

Caddelerin genişletilmesi gibi cadde kenarlarındaki dükkânların da modern bir şekilde düzenlenmesi, çağdaş bir kent görüntüsüne dönüştürülmesi artık bir gerekliliktir. Şinasi bu noktada düzenlemelerin Avrupa kentlerinde olduğu gibi yapıldığının altını çizmektedir.

Avrupa'nın mamur şehirlerinde olduğu misüllü daire-i mezkûre dâhilinde bulunan kasab ve sebzevatçı ve balıkçılara mahsus olmak üzere bir çarşının inşası ve esnaf merkumenin el-yevm caddelerde vâki müteaffin dükkânlarına bedel orada bahriyenin icâr-ı senevîsi üç binden altı bine kadar olmak üzere muntazam dükkânlar binası müsem-

mim bulunmuş olmakla daire-i belediyenin ikdam vezâifinden olduğu veçhile şehrin istimplâk nezâfeti ve ahaliyenin hıfz-ı sıhhati hakkında bir hüsn-i tedbir ittihaz kılınmıştır. (Şinasi 1279: 2)

Cadde ve sokaklara ait düzenlemeler ile yeni yapılanmalar İstanbul'un çehresini değiştirmekte, buraya bir Avrupalı kent görünümünü vermektedir.

3. Sokakların Temizliği, Köpeklerin Durumu

Sokakların temizliği meselesini ele alan Şinasi, bu konuyu köpeklerin şehirden uzaklaştırılması merkezinde ele almıştır. Şinasi, sokaklara çöp döküldüğünü söylerse de bunun nedeni de sokak köpekleridir.

Şinasi'ye göre 1839 kararları sokakların görüntüsünü etkilemiştir. Bu bağlamda bir intizamdan bahsedilebilir, ancak sokakların temizliğini en fazla köpekler engellemektedir. Zaten dinimizce de murdar olduğu için köpekler evin dışında bırakılmıştır. Köpeklerin sokakta yaşayıp çoğaldıklarını söyleyen Şinasi, fayda ve zararlarını karşılaştırır. Köpeklerin sokaklara dökülen müzehrefatı (süprüntüler, döküntüler) ortadan kaldırdığını fayda olarak görülenler olsa bile müzehrefatı sokağa dökmenin zarurî olmadığını altını çizer. Ölüsüyle sokaklara saçılacak zararların dirisinden daha fazla olduğunu, sokak ortasında düello yapmalarını, havlamalarını ve saldırmalarını da yine sokak köpeklerinin zararları olarak sayar. Köpeklerin gece bekçiliğinden imdat umanları eleştirir ve belediyenin zaten daimi olarak elinden geldiği kadar görevini yaptığını söyler. Sokak ortasında yatmaları, yanlışlıkla üzerlerine basılınca ısırılmaları da cabasıdır. Nasuh Paşa zamanında köpeklerin kaldırılması gündeme gelmiş, ancak bu gerçekleşmemiştir. (Şinasi 1960: 105-108).

Şinasi, XIX. yüzyıl Paris'ini görmüştür. Avrupa şehirlerindeki uygulama bizdekinden çok farklıdır. Örneğin Londra'da değil sokaklarda köpeklerin yaşaması evdeki köpeklerden bile vergi alınmaktadır (Serçe 2007: 86). Şinasi, şehirleşmenin bir gereği olarak artık köpeklerin sokaklarda yaşamasını XIX. yüzyılda doğru bulmaz ve zararlarını tek tek saymakla onların hiçbir faydalarının olmadığını göstermek ister. Şinasi, yine çağın gereği olan bu düzenlemenin temelini zaten atıldığını Nasuh Paşa (1020-1023) zamanındaki eski bir girişim olduğunu ve çoktan köpeklerin uzaklaştırılması gerektiğini hatırlatır. Şinasi sokakların köpeklerden arındırılması için bazı önerilerde bulunur:

"Bizce ehven ve esheli şudur ki limandan kalkıp Marmara ve Karadeniz'in iki taraflı civar sahillerine giden, veyahut mahsusen ta'yini icabeden kayıklarla bir daha avdetleri kaabil olamayacak kadar uzak mahallere bırakılmaları kifayet eder ve eğer kesretlerine hale getirmek mültezem ise birtakımı Rumeli ve dier takımı Anadolu yakası için olmak üzere dişisi erkeğinden tefrik olunmalıdır. Ahalî-i kurânın bekcilik hizmetinde daima köpek kullanıldığına nazaran, bunlar şe-

hirden âlâ oralarda esbab-ı teayyüşleri olan şeyleri köy ve kendlerde daha ziyade ve her zaman hazır ve âmade bulacakları vâreste-i iştibah-tır. Bu suret, sair büyük şehirler için dahi bir misal ittihaz olunabilir.” (Şinasi 1960: 109)

Bu sözleriyle Şinasi, köy ve kentin birbirinden farklı yaşam tarzları olduğunu altını çiziyor. Köyde köpek beslenebilirken, şehirlerde köpeklerin denetimsiz olarak sokaklarda çoğalmasını da şehir yaşamının düzenini bozan bir unsur olarak değerlendiriyor. Ayrıca, sokağa çöp dökmenin zarurî olmadığını söylüyor, ancak çöpleri kimlerin ve nasıl toplayacağı sorusunu yanıtlamıyor.

Şehirli yaşayış biçimine geçerken kırdaki gibi hareket etmek mümkün değildir, ancak 20.yüzyıl başı İstanbul’u gibi henüz kırla karışık olan bir şehirde bugünkü megapollerdeki gibi hareket edilmesini de (Pinguet 2009: 9) bekleyemeyiz.

Osmanlıda, İstanbul’daki sokak köpeklerinin itlaf meselesi sık sık gündeme gelmiş eski bir meseledir. İtlaf fikri ise II. Mahmut döneminde (1808-1839) ortaya atılmıştır. İngiliz tebaasından birinin köpeklerin saldırısına uğraması, İngilizlerle diplomatik ilişkilerin bozulmasının istenmemesi gibi nedenlerle bir ferman çıkarılır. Ancak, bunun bir etkisi olmaz. Üstelik Rusya’yla yapılan savaşta başarısızlık nedeni de bu karara bağlanır. Abdülaziz (1861-1876) zamanında da benzer bir durum yaşanır. Bu kez alınan kararın uygulanmasını ise çıkan bir yangın engeller. İstanbul’un sokak köpekleri ancak II. Abdülhamit’in tahttan indirilmesinden ve Jön Türklerin yönetimi ele almasından bir yıl sonra gerçekleşir ve hızla şehir köpeklerden arındırılır. Remlinger, 1932’de *Mercure de France*’de yayımladığı makalesinde 1910’daki itlafa şöyle değinir: “Köpeklerin itlafında ahlak ve hijyenin hiçbir rolü olmamıştır. Sokaklardaki varlıkları tuhaf bir biçimde eski Türk düzeninin simgesi olarak görüldü.” (Pinguet 2009: 10-18).

Pinguet’in kitabından dönemin gazetelerinde yayımlanmış ve fotoğrafçılar tarafından çekilmiş bazı resimler aşağıda yer almaktadır:

İstanbul’un meydanlarındaki köpekler
Pinguet’in kitabından alınmış bazı resimler

İstanbul’un meydanlarındaki köpekler
Pinguet’in kitabından alınmış bazı resimler

1850'de köpekler için bir vergi konulmuş ve hayvan hakları ile ilgili düzenlemeler gündeme gelmiştir (Pinguet 2009: 96). Ancak yabancıların İstanbul'daki köpek itfai için sundukları öneriler hiç de insancıl olmamıştır. Örneğin, Pasteur Enstitüsü Müdürü Remlinger'in şehrin dışında hayvanların yağını işleyecek bir atölye kurulması gibi (Pinguet 2009: 15).

Köpeklerin büyük şehirlerde nüfuslarının zaman zaman arttığı bir gerçek, Pinguet'in *İstanbul'un Köpekleri* adlı çalışması sayesinde, köpeklerin nüfusunun azaltılması konusunda hem ülkemizde hem de dünyanın öbür şehirlerinde uygulanan çözümlerin insanî olmadığını görüyoruz. Gerçekçi bir yaklaşım olarak hayvanların kısırlaştırılmasını salık veren yazar ve ekolojik denge açısından konunun gözden geçirilmesinin altını çiziyor.

Sonuç

XIX. yüzyıl Türk toplum yaşamında önemli bir dönemeçtir. Şinasi, Batılı olmak isteyen ancak bağlı olduğu değerlere de sırtını dönemeyen bir aydın profilini yansıtır. Değişim için saptamalarda bulunur, dikkate değer saptamalardır bunlar. Akılcı bir bakış açısından süzülerek gelirler. Ancak çözüm yolu için bulduğu öneriler ya yetersizdir, durumlar saptanarak sabitleştirilmiştir ya da çözüm yolları konusunda genellikle İslâmî değerlere bağlı kalmıştır.

Örneğin Şinasi, şehrin sokaklarının ıslıl ıslıl, pırıl pırıl olmasını ister; ancak bunun nasıl olması gerektiği konusunda pratikte uygulanabilir çözümler sunamaz. Şinasi'nin yazıları, tespitler ve Türk toplumunun geçirdiği tarihsel arka plânı sergilemesi bakımından önemlidir. Günümüzde bile ışıklandırmanın ya da kanalizasyon sisteminin olmadığı yerleşim alanlarını düşünürsek şehirleşme konusunda plânlı ve programlı hareket edememenin sosyal yaşantının bir parçası haline geldiğini fark ederiz.

Sonuç olarak şunu diyebiliriz: Şinasi, Tanzimat döneminin önemli aydınlarından birisidir. Onun büyüklüğü, sadece XIX. yüzyılda yeni Türk edebiyatının ve gazeteciliğinin temellerini atmasında yatmaz. O, şehirli bir aydın olarak çevresine bakan, toplumsal hayatı Batılı gibi kavramış, şehrini güzelleştirmek ve imar etmek isteyen bir Tanzimat aydınıdır. Saptamaları doğru ve akılcıdır. Yazılarıyla dönem içerisinde dikkatleri çeker ve bir kamuoyu oluşturur. Ele aldığı konular üzerinde tartışmalar oluşur. Ancak çözüm yolları söz konusu olduğunda tam bir sonuca ulaşılamaz. Doğu ile Batı'nın sentezini ister ama bir düalizm yaratmaktan öteye geçemez. Hayalleri, düşleri ve dilekleri ile devrin gerçekleri arasında sıkışıp kalır.

Kaynaklar

- Çöl, Nilgün (2009), "XVI. Yüzyıla Kadar Galata'da Kentsel Dokuyu Etkileyen Faktörler", *Turkish Studies*, IV, 3, 681-695.
- Ebüzziya, Ziyad (1997), (Hazırlayan: Hüseyin Çelik), *Şinasi*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Emiroğlu, Kudret (2002), *Gündelik Hayatımızın Tarihi*, Ankara: Dost Kitabevi.
- Faroqhi, Suraiya (Çeviren: Elif Kılıç) (2002), *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Kaplan, Mehmet, İnci Enginün ve Birol Emil (1974), *Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi I*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Mermutlu, Bedri (2003), *Sosyal Düşünce Tarihimizde Şinasi*, İstanbul: Kaknüs Yayıncılık.
- Ortaylı, İlber (2006), *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul: Alkim Yayınevi.
- Parlatır, İsmail (2004) *Şinasi*, Ankara: Akçağ Yayınları, 1.baskı.
- Parlatır, İsmail ve Nurullah Çetin (2005), *Şinasi Bütün Eserleri*. Ankara: Ekin Kitabevi.
- Pinguet, Catherine (2009), (Çeviren: Saadet Özen), *İstanbul'un Köpekleri*, İstanbul: YKY.
- Serçe, Erkan (2007), *Bir Osmanlı Aydınının Londra Seyahatnamesi*, İstanbul: İstiklal Kitabevi.
- Şinasi (1960), (Hazırlayan: Fevziye Abdullah Tansel), *Makaleler IV*, Ankara: Dün-Bugün Yayınevi.
- http://tr.wikipedia.org/wiki/Hicri_Takvim#Hicri_takviminin_12_ay.
- <http://www.osmanlicaturkce.com/?k=beyn&t=>
- http://www.ercankesal.com/detay.asp?article_id=5
- <http://tdkterim.gov.tr/bts/?kategori=verilst&ayn=bas&kelime=levanten>
- <http://www.mimdap.org/w/?p=2372>
- http://tr.wikipedia.org/wiki/Emin%C3%B6n%C3%BC,_Fatih
- http://www.beyoglu.bel.tr/download/Beyoglu_Dergisi_Ekim_2007.pdf